

Prof. Ema Deisinger

Psiha slovenskega naroda

(Nadaljevanje.)

Tretji dan po božiču je

God nedolžnih otročičev

Na ta dan je tepežkanje, zato se imenuje god nedolžnih otročičev tudi »tepežnica« ali »pametva«. Vaška otročad vzame namreč v roke navsezgodaj šibo-tepežko in zadene torbo na rame ter hajdi tepežkat!

Mičen je ta običaj tepežkanja, saj se nam kaže v njem še vsa tista nepokvarjena in prostodušna ljubeznivost slovenske duše, ki želi vsej soski le zdravja, moči, obilnosti in družinske sreče.

Hišno gospodinjo takole pozdravijo tepežkarji, nalahno jo udarjajoč s tepežko:

»Šip, šap,
Bog vam daj sreče in zdravja,
da bi bili veseli ko tičice v gozdu,
zdravi ko ribice v vodi,
močni ko medved v gori.
Da b' imeli toliko otročičev,
kol'kor ima vejica vršičev.«

Prvobitno je bil namen tepežkanja priklicati s tepežko speče sile rodovitnosti na dan, torej tudi zdravje, kar naj tepežkanje simbolično pomeni. S tepežkanjem so simbolično preganjali tudi zle bese, da bi človeku ne škodovali.

Tepežnico imenujejo ponekod na Gorenjskem tudi otepnico, pa tudi pametvo, saj človeka opominja, naj pametno živi, kakor pravijo mali tepežkarji:

»Pametva, pametva!
De b' dolg' let na svet doživel'
in si nebesa zaslužil!«

S šibo tepežko se sme otepati samo dopoldne, popoldne tepežkanje ne velja več.

Otroci dobe običajno kako malo darilo, kajti tudi tepežkarji govore slovenskemu ljudstvu s tisto besedo in prisposodobno, kakor si jo želi slovenska duša. Tudi v tepežnici trepeti toli vabeči prizvok sreče, veselja, zdravja, rodovitnosti, da sila tega podzavestnega žitja cezi kakor tenek curek tudi iz tepežnih pesmi.

Slovenci, ki nikoli ne pozabijo prerokovati in vedeževati, premotri tudi na tepežnico vreme za bodoče:

»Nedolžni otroci oblačni,
ne bodo otroci kruha lačni.«

Silvestrovo, slovo od starega leta

Kakor na božični večer, pokrope z blagoslovljeno vodo in pokade s kadilom tudi na Silvestrovo vse prostore svojih poslopij, pa tudi na njive in polja gredo, najsi je še tako velik sneg.

Na starega leta dan zvečer prinese gospodinja na mizo lepo dišeč poprtnik, da gaokusijo tudi na Novega leta dan.

V čas dvanajsternih noči po božiču, t. j. volčjih noči, spada tudi prehod starega leta v novo. Zato se poslužujejo še starega načina izganjanja in prestraševanja zlih duhov ali besov, da pokajo z bičem, ponekod pa streljajo z možnarjem. Pokanje z bičem na Silvestrovo je bila svojčas po Gorenjskem vsesplošno razširjena navada, tako da je bilo v tihoti zimske narave prav zanimivo poslušati tako pokanje z bičem, v katerem so bili mojstri zlasti vozniki lesa.

Obilno pa je prerokovanje in vedeževanje na starega leta dan. Dionizijsko živa sila slovenskega ljudstva se ni sproščala v kakem osvajalnem boju za tuje zemljine, ampak v prerokovanju in vedeževanju. Prerokovanje se je raztegnilo ne samo na vreme, na dobro ali slabo letino, na usodo bodočega leta, ampak tudi na bodoče življenjske procese, stvari in dogodke.

Slovenska duša je izredno čuječa, gleda v daljavo ter je vedno na preži pred zlimi dogodki, pojavi in raznimi hudimi časi, ki kakor temen oblak vedno znova vise nad slovensko zemljo. Tak temen, grozeč oblak so bili nekoč turški vpadi v slovenske dežele. Ko so ti stoletni vpadi naposled prenehali, je slovenska duša ostala še vedno na preži in prerokuje:

»Se enkrat bodo prihrumele turške vojske čez slovenske dežele, šle notri do Rena, vendar se bodo zopet prav tako hitro vrnile, kakor so prišle. Takrat bodo hudi časi, ko bodo j e k l e n i j e z d e c i pili vodo iz Rena. V slovenskih krajih bodo te vojske ostale kolikor toliko časa, da se bode en človek z dvema hleboma kruha lahko preživel v z a k r i t j u, ali porabil jih še ne bode; en hleb bi mu pa vendarle bil premalo. Ljudje se bodo poskrili po hribih, zbežali v gore, in le tisti bodo v gotovem zavetju, ki se bodo poskrili ne na podnožju in ne na vrhu gore, temveč v sredi gore. To bode najhujši čas, ki se ga je bati.«

Studenci vidovitosti prihajajo na dan kakor iz skrite narave rojeni; to je tako imenovano šesto čutilo alpskega naroda Slovencev.

Znana so prerokovanja tudi naslednje vsebine:

Da bode takrat hudo na svetu, ko se bo »železna kača« po svetu vila in ko bodo »jekleni ptiči« po zraku letali.

Tudi stara mitična slovenska narodna pesem ima prerokovalni pomen, s katero niso mišljeni samo divji turi, neresci in drugi simboli vse razdirajočega zimskega vetra, ne pôje samo o gígantih vihnih oblakov, temveč je gledanje bodočih dogodkov, kakor priča naslednja kitica:

»Jaz pridem iz dežele četrte,
kjer tice kraljestva si drže.
Železne kljune, parklje 'majo
in s pogledom otrovajo.
Med seboj v strašni vojsk' žive.
Ko toča mrlič' na tla lete.«

(Novice, 1869.)

Silvestrovo je bilo ne samo za dekleta, ki so bila godna za možitev, čas vlivanja svinca, da izvedo prihodnost, ampak je ljudstvo hotelo izvedeti predvsem, kakšni hudi časi se mu obetajo, na kar prikazuje tudi slovenska »Stoletna pratika«:

»Kadar velik nozh bo Marka dal,
Padvansk Anton pa binkusthval,
Janes molil Svet' Telo klezhe;
Takrat upil bo zel svet gorje!«

(»Stoletna pratika« od 1801 do 1901),

Ljubljana 1847.

Tudi Valvazor nam poroča, kako zelo je bilo življenje Slovencev zvezano s prerokovanji, ki so se vršila na Silvestrovo. Na Mali grad v mestu Kamniku so prihajali ljudje od blizu in daleč k prerokovanju kakor k Delfom, ker je bil tam poprej tempelj malika sončnega božanstva.

(Valvazor, *Ehre des Herzogtums Krain*, knjiga XI., str. 543.)

Silvestrovo so nato zaključili s kako veselo kolomejko, z rajanjem in plesom, kakor je to še dandanes v navadi, vmes pa si pridno točijo in nalivajo čaj (lipov i. dr.), točno o polnoči pa si voščijo med seboj srečno in veselo Novo leto.

Novo leto

Na ta dan vstajajo dekleta zarana in hodijo k vodi. Katera prej pride, vrže v studenec jabolko, v katero je vtaknjen rožmarinov šopek, da bi laže in hitreje moža dobila.

Tudi hodijo na Novo leto dekleta mnodo darovat v o d i. To dejanje spominja na kult vodnega božanstva, kateremu so poganski Slovenci mnogo darovali. Vodi ljudstvo še dandanes pripisuje čudodelno, čarodejno, zdravilno in očiščevalno moč. Voda iz tega in tega studenca n. pr. ozdravi človeka vsakojake bolezni, voda iz onega studenca je zopet dobra zoper grižo, voda od tam povzroči n. pr. ženam lahek porod, voda iz kakega drugega gorenjskega studenca ozdravi vsakojake kožne bolezni: garje, grinte, lišaje itd., a studenec iz kake druge vasi pa ima zopet moč, da ozdravi bolno živino. (Gl. Valvazor, knjiga II., str. 152; knj. IV., str. 577 a, str. 596 in 597; knj. VIII., str. 781, in knj. XI., str. 278.)

Nadalje je po vsem Gorenjskem razširjena ljudska vera, da kakor kdo preživi Novega leta dan, tako bo vse leto. Kdor na Novega leta dan pade, bo v tem letu umrl.

Na Novega leta dan se vrstijo čestitke med sosedi, sorodniki, prijatelji in znanci, želeč si zdravja, veselja, sreče in zadovoljnosti ter dolgega življenja. Voščit prihajajo tudi razni rokodelski stanovi, predvsem dimnikarji, ki prinašajo koledarje z natisnjeno voščilno pesmico. Trgovci pa obdarujejo svoje stalne odjemalce takisto z lepimi koledarji, trgovski podjetniki pa svoje nameščence s praktičnimi darili (predvsem z denarjem).

Otroci hodijo voščit Novo leto svojim botrom in botricam. Silna zamera in žalitev bi bila, ako bi ta običaj otroci zanemarili, tako razširjeno je to čestitanje po vsej Sloveniji. Vobče imajo Slovenci botrinstvo (kumstvo) v veliki časti. Smatrajo vsepovsod po Sloveniji za velik greh, prepirati se s svojo botro ali botrom. Od tod tudi narodna prislovica: Ženi se bliže ko moreš, botrini se dlje ko moreš. S tem hočejo reči, da boš nevesto dobro poznal in da se ne boš z botrino prepiral.

Zato imajo otroci na Novo leto zlasti dolžnost, spomniti se s kakim lepim voščilom svojih botrov in botric. Seveda jim morajo tudi voščiti vselej, kadar praznujejo svoj god, a na Novega leta dan pa se jim takisto poklonijo z voščilom na zdravje, srečo, dolgo življenje itd., za kar dobe običajno od botra ali botrice kako vezilo. Novoletna vezila botra in botrice obstoje večinoma iz praktičnih darov.

Vezilo je prej pomenilo le krstno darilo botra (botrice) otroku, ali to darilo so botri raztegnili tudi na otroška leta novorojenca. Vezilo naj bi v mitološkem oziru prvobitno pomenilo vez, ki jo je rojenica spredla otroku. S to nitjo ali vezjo je obvelkala okrožje človeškega življenja; to so usodne niti ali usodni vož. (Sem spadajo tudi sledeči običaji: Ženinu in nevesti pot prevezati, tako imenovana »šrang« na Gorenjskem, kadar gresta k poroki; dalje običaj, z nitmi obvelči grede na njivi, da ne bi zelju škodovala »Preglavica« itd.)¹

Novoletno vezilo pa je simbol tistega vezila, ki ga je rojenica spredla otroku, kakor poje stara slovenska pesem:

»Meta, Meta,²
ljuba mila Meta,
ona naj ti spleta
srečna, zdrava leta!«

Novoletna voščila otrok botrom in botricam posegajo zatorej globoko v tradicijo starih običajev.

Poleg voščil naj omenim tudi novoletne koledniške pesmi. Veliko je število novoletnih koledniških pesmi slovenskega naroda.³

¹ Preglavico so si umisljali kot belo ženo, ki se opoldne ljudem brez glave pokaže in jih po krivih potih vodi. Prikazuje se tudi na cestah in po polju; če se ji lepo ogneš, ti ne bo ničesar storila, če ji pa greš drzno nasproti, te bo oslepila in ti prizadela nesrečo.

² Ena izmed rojenic.

³ Glej Štrekljevo zbirko narodnih pesmi; koledniške pesmi.

(Dalje.)